

Een leven in dienst van het natuurbehoud

P. A. Bakker

Nederland bekleedt op wereldniveau een vooraanstaande plaats ten aanzien van de wetenschappelijke benadering van het natuurbehoud. Dit is niet in het minste te danken aan Victor Westhoff. Hij beschouwt zijn strijd voor het natuurbehoud als een levenstaak, als een van de wezenlijke waarden van het bestaan. Deze innerlijke overtuiging kwam reeds in zijn studiejaren tot uiting en heeft zich in de daarop volgende halve eeuw steeds meer verdiept. Opvallend is dat Westhoff zich gedurende zijn hele loopbaan voor het natuurbehoud heeft ingezet. Onafhankelijk van de betrekking die hij bekleedde ging de stroom publikaties door, met nog een toename rond N 70, het natuurbeschermingsjaar 1970.

basis van de oecologische grondslagen voor het natuurbeheer, die Westhoff in nauwe samenwerking met dr. C. G. van Leeuwen heeft ontwikkeld. De verdiensten van Chris van Leeuwen zijn reeds uitvoerig belicht in De Levende Natuur 86 (3).

De steeds verder gaande verarming van de natuur zag Westhoff met lede ogen aan (Westhoff, 1979 b): 'Zij, die, zoals ik, gedurende hun gehele leven de aanhoudende ontlustering en verarming van de eens zo rijke en gevarieerde natuur van ons land hebben moeten meemaken, kunnen niet meer op speelse wijze denken en spreken over de dreigende vernietiging van het weinige dat ons nog rest.' Anderzijds bleef hij doorzetten, al klinkt daar steeds meer een bittere ondertoon in door (Westhoff, 1976): 'Mijn studenten vragen mij wel eens, waaruit wij natuurbeschermers eigenlijk de hoop putten en waaraan wij de energie ontleenen, om met onze ogenschijnlijk hopeloze zaak door te gaan. Mijn eerste antwoord is, dat die taak niet zo hopeloos is als het soms lijkt, en dat ze maar eens naar West-België moeten kijken om te zien hoeveel er in Nederland bereikt is. Maar in laatste instantie moet ons antwoord toch luiden, dat wij als mensen eenvoudig niet anders kunnen handelen dan te staan voor wat volgens onze diepste overtuiging onze taak is.' (Westhoff, 1984) 'Wij behoeven er niet aan te twifelen dat op de lange duur de utilitaire uitbuiting zal zegevieren en dat de biosfeer steeds verder zal worden aangetast, tot onheil van de mens zelf. Dit vooruitzicht kan de natuurbeschermers evenwel niet ontmoedigen. Zijn verantwoordelijkheid noopt hem, voort te gaan tot het bittere einde.'

De eerste publikaties

Zoals zo veel van onze natuurbeschermers is Westhoff als bioloog 'ontkiemd' in de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Zijn eerste publikaties dateren dan ook uit zijn N.J.N.-tijd (1932-1939). Als 18-jarige N.J.N.-er schrijft hij zijn eerste artikelen in het tijdschrift *Amoeba*. In het artikel 'De ondergang van de Kortenhoefse plassen' (Westhoff, 1934) komt de natuurbeschermingsgedachte voor het eerst tot uiting. Eerst geeft hij een lyrische beschrijving van de rijkdom van dit plassengebied: 'vooral één gebied was steeds een toevluchts-oord voor ons: de Kortenhoefse plassen,

E. Boeve

Kortenhoefse Plassen

Natuurbehoud als levenstaak

Gedurende meer dan een halve eeuw heeft Westhoff voortdurend gewezen op de noodzaak van natuurbehoud. Door het vegetatie-onderzoek, waarin hij eveneens een rol vervulde op wereldniveau, werd de basis gelegd voor keuze en beheer van natuurreservaten. Zijn ideeën over de wisselwerking tussen natuur en mens waren baanbrekend. Deze nieuwe inzichten omtrent de invloed van de mens op de natuur vormden de

onbekend bij zeilers, bouwspeculanten en café-exploitanten. Uren konden we rondroeien over het wijde water, waarvan de golven zich in het rietland langs de oever schenen voort te zetten; uren kon je stilliggen tussen de plompen aan de kant, luisterend naar de rietzangers om je heen en de koekoekroep in de verte.' Dit artikel eindigt als volgt: 'Dat is nu uit. Er wordt een weg aangelegd: Haarlem-Hilversum. Er wordt een kanaal aangelegd: Hilversum-Vecht ... Straks zal de lompe betonweg de moerasjes vaneenscheuren, de vogels verjagen, de planten uitroeien ... De Kortenhoefse plassen ondergaan het lot, waaraan het Naardermeer ternaauwer nood ontkomen is. En er is niets aan te doen. Men kan beweren, dat het 'nodig' was. Maar als alle Nederlanders doordrongen waren van de natuurbeschermingsgedachte, waren onze plassen heus wel gespaard gebleven. Dan was het niet 'nodig' geweest. Het is hard, bij dit zoveelste geval van natuurvernietiging te moeten toezien. Maar laten wij N.J.N.-ers dan ook niet toezien zonder meer! Laten we ook niet verbitterd zitten te kankeren, en ook niet — nog erger — laks en lauw zijn, maar werken, om de natuurbeschermingsgedachte te laten doordringen bij méér dan één %, bij alle Nederlanders. Het is een ideaal. Onbereikbaar misschien. Maar de moeite waard om ervoor te vechten! De Kortenhoefse plassen zijn niet te redden ... Maar laten wij trachten, het zover te krijgen, dat de toekomstige Nederlanders wél zullen behouden, wat er dan nog te redden valt!'

Westhoff woonde in zijn jeugd jaren in Laren (N.H.) In deze periode is zijn grote belangstelling voor het natuurbehoud ontstaan. Doorslaggevend daarbij was de invloed van zijn moeder en van de N.J.N. In het artikel 'Uitweiding over een inwijding. Botanische herinneringen aan het Gooi' in dit tijdschrift (Westhoff, 1966) beschrijft hij zijn jeugdherinneringen. 'Zij betreffen voornamelijk het Gooi, waar ik weliswaar niet geboren ben — deze episode viel voor tussen de keerkingen — maar waar ik van 1920 tot 1938, van mijn vierde tot mijn tweeëntwintigste jaar, gewoond heb, mij in onze flora en fauna heb leren verdiepen, en mijn eerste ervaringen opdeed over karakter en wezen van landschappen en van de rol van de mens daarin ... Ik behoor ... tot hen, wier eerste bewuste verrukking om de

rijkdom en harmonie van de natuur reeds werd vertroebeld door het ervaren van ontluistering en schennis, een machteloos gevoel van ontredde, des te scherper beseft omdat zulke vernielingen een kind volledig zinloos toeschijnen. Een kind kent nog niet het halfslachtig compromis en het geforceerd optimisme, waarmee wij ouderen ons staande trachten te houden: het reageert rechtstreeks en onbedorven. Tenminste, dat was toen zo, toen televisie en teenager-business nog niet waren uitgevonden, toen het directe en innige contact tussen natuur en kind nog niet werd verpest door een 'couche isolante', het onophoudelijk hemeltergend geraas van auto, bromfiets en tractor; toen de hel-

Dalkruid

dere kreet van Steenuiltjes in een doodstille nacht, het zoemen van bijen boven een nazomerse heide, het zachte roepen van overtrekkende ganzen op een herfstavond, de geluiden waren die onze wereld bepaalden ... Er kwam een tijd, eerst dank zij de N.J.N., later ook dank zij mijn studie, waarin zoveel nieuws en verrassends ontdekt werd, dat het Gooi in het vergeetboek raakte: de Winterwijkse bossen, beken en venen, de duinen, Zuid-Limburg, de Waddeneilanden en daarna steeds grotere delen van Europa.'

Sinds 1926 kampeerde de N.J.N. jaarlijks in Kotten bij Winterswijk, op uitnodiging van mr. A. Th. ten Houten uit Winterswijk, die bestuurslid van Natuurmonumenten was. Westhoff schreef sinds 1934 regelmatig in Amoeba over het Land van Winterswijk. In 1938 verscheen onder redactie van V. Westhoff en H. de Miranda het zogenaamde Kottenboek. De titel luidde: 'Kotten zoals de N.J.N. het zag.' Niemand minder dan Jac. P. Thijsse schreef in het voorwoord: 'het gebied van Winterswijk staat nu in ons besef gelijk met het allerbeste en allermooiste natuurschoon in ons land.' Westhoff schreef ongeveer de helft van dit boek zelf. In de inleiding door de redactie herkennen we duidelijk zijn pen: 'Die streek was voor ons nog vrijwel onbekend, het was dus met gemengde verwachtingen dat onze bondsvoorzitter en secretaris met Pasen 1926 de streek gingen verkennen. Landschap en natuur overtroffen echter alle verwachtingen ...' Als een der doelen van deze uitgave wordt het volgende vermeld: 'Onze prachtige oostelijke Achterhoek wordt, evenals vele streken van ons land, door allerlei gevaren bedreigd. Werkverschaffing, normalisatie, lintbebouwing, aanleg van villaparken, ontginning, industrie, plannen tot mijnbouw, toerisme en tal van andere cultuurverschijnselen bedreigen steeds meer mooie plekken met de ondergang en bederven het karakter van de streek. Natuurbescherming is hier dringend noodzakelijk. Wat daarvoor tot nu toe is gedaan, is met de waarde van de streek allerm minst in overeenstemming. Elders in dit boek hopen we dit nader toe te lichten, op deze plaats willen we er alleen op wijzen, dat hier voor de overheid, voor de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland en voor de Bond Heemschut nog een grote taak is weggelegd. Wij N.J.N.-ers, die het Kottense land hebben leren kennen en liefhebben, achten het onze plicht aan de bescherming ervan mee te werken en wij hopen dat de uitgave van ons 'Kottenboek' hiertoe zal bijdragen.'

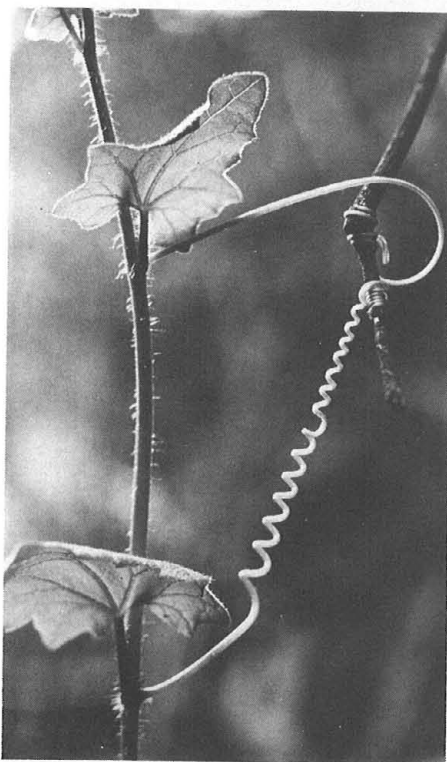
Nieuwe inzichten

Van 1943 tot 1947 vervulde Westhoff de functie van hoofd van de afdeling Landschapsverzorging van de A.N.W.B. Van verstrekkende betekenis voor het natuurbehoud zijn twee in 1945 gehouden conferenties geweest. De eerste is de natuurbeschermingsconferentie van de N.J.N.

op 15 augustus 1945 te Drachten waar Westhoff een voordracht hield over 'Biologische problemen der natuurbescherming'. In december 1945 organiseerde de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging een biologencongres. De inleidingen van zeven sprekers (waaronder Westhoff) en de discussie werden pas in 1953 gepubliceerd onder de titel 'Keuze en beheer van natuurreservaten'. Op het N.J.N.-congres in Drachten zette Westhoff (1945) uiteen wat er beschermd moet worden en hoe natuur beschermd moet worden. Op de eerste vraag antwoordt hij dat niet het behoud van soorten het belangrijkste is maar instandhouding van levensgemeenschappen in samenhang met hun milieu, een en ander met inachtneming van geografische verschillen (verdeling van de terreinen over het land) en de houdbaarheid in de toekomst (de terreinen moeten voldoende groot zijn om storingen van buitenaf te kunnen weerstaan). Zie de uitvoerige citaten door Londo op blz. 4. De tweede vraag 'Hoe moeten natuurmonumenten beschermd worden?' beantwoordt Westhoff als volgt: 'Moeten we de natuurlijke ontwikkeling, de successie haar gang laten gaan, of moeten we doelbewust ingrijpen? (Ook het handhaven is reeds een vorm van ingrijpen!) Het antwoord hierop kan slechts luiden: alle drie kan noodig zijn, dit hangt van de omstandigheden af.' Achtereenvolgens behandelt hij het beheer van levensgemeenschappen die van nature in evenwicht zijn, zulke die nog in ontwikkeling zijn en degenen die kunstmatig in een bepaalde toestand gehouden worden, zoals heidenen en blauwgraslanden. 'Het beste is het, in een groot natuurmonument bepaalde gebieden door voortdurend ingrijpen in den huidige toestand te bewaren, en het overige deel zich vrij te laten ontwikkelen. Het accent moet dan m.i. echter wel op het laatste liggen.' Tenslotte spreekt hij de wenselijkheid uit dat 'voor elk reservaat een beheersplan wordt opgesteld, dat b.v. om de 10 jaar zou moeten worden herzien en aan de uitvoering waarvan zorgvuldig de hand zou moeten worden gehouden.'

De opvatting dat actief ingrijpen in een natuurreservaat nodig kan zijn was in die tijd revolutionair. Opmerkelijk is dat dit inzicht gedurende de tweede wereldoorlog simultaan is ontstaan in Nederland en in Engeland. In 1943 werd deze opvatting namelijk reeds gepubli-

ceerd door de British Ecological Society in haar rapport 'Nature Conservation and Nature Reserves'. Dit rapport bereikte Westhoff pas na de oorlog; de ideeën zijn gelijktijdig en onafhankelijk van elkaar ontwikkeld. Later (1984) vat Westhoff dit als volgt samen: 'Binnen het natuurbeheer heeft zich in de afgelopen halve eeuw een wijziging voltrokken, waarbij het principe van non-interventie verlaten is ten gunste van de opvatting, dat menselijk ingrijpen in de natuur niet per se ongewenst is, doch dan in het belang van het natuurbehoud te achten is als het de verscheidenheid van levensgemeenschappen in stand houdt of bevordert; dit geldt enerzijds het uitwendig beheer, anderzijds in het bijzonder het inwendig beheer van half-

W. K. Steffen

Heggerank

natuurlijke landschappen. Aan deze visie ligt het wijsgerig standpunt ten grondslag, dat men de natuur kan verrijken door met haar samen te werken.'

Adviseur vanuit Wageningen

Na zijn promotie in 1947 was Westhoff tot 1956 als wetenschappelijk ambtenaar verbonden aan het Laboratorium voor Plantensystematiek en -geografie van de Landbouwhogeschool te Wageningen. In deze periode heeft hij het vegetatiekundig onderzoek sterk gestimuleerd. Dit onderzoek omvatte o.a. vegetatiekarteringen en successie-onderzoek met

behulp van permanente kwadraten. Bovendien werd een begin gemaakt met de toepassing van de onderzoeksresultaten in de praktijk van het beheer van natuurreservaten.

Sinds 1947 is hij een belangrijke rol gaan spelen als adviseur inzake natuurbehoudskwesties. In dit jaar werd hij op verzoek van de voorzitter mr. dr. P. G. van Tienhoven benoemd tot wetenschappelijk adviseur van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Westhoff behield deze functie tot 1970 en was vervolgens vele jaren achtereen bestuurslid van Natuurmonumenten. Op zijn initiatief werd zijn advieschap in 1971 overgenomen door een breder samengestelde Wetenschappelijke Adviescommissie waarvan hij tot op heden deel uitmaakt. In 1947 werd ook de afdeling Natuurbescherming en Landschap bij Staatsbosbeheer opgericht, waar o.a. C. G. van Leeuwen werkzaam is geweest, met wie hij later zo vruchtbaar heeft samengewerkt. Het aantal adviseurschappen nam snel toe. Sinds 1948 is hij lid van de Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad; van 1975 tot 1986 bekleedde hij het voorzitterschap van deze commissie. Van 1952 tot 1982 was hij bovendien lid van de Natuurbeschermingsraad. Daarnaast was hij voorzitter van de Commissie Advies Duinbeheer van de Duinwaterleiding van 's-Gravenhage en bestuurslid van de Stichting Het Geldersch Landschap. Hiermee is Westhoff gedurende 40 jaar de belangrijkste adviseur op het gebied van het natuurbehoud in Nederland geweest. Vooral als lid van de NWC en de Natuurbeschermingsraad heeft hij veel invloed kunnen uitoefenen op het overheidsbeleid. Zijn werk als adviseur van Natuurmonumenten was baanbrekend en het is vooral aan hem te danken dat Natuurmonumenten vele malen een pioniersrol heeft vervuld in het natuurbeheer.

Een eerste overzicht van de aan Natuurmonumenten gegeven adviezen is te vinden in het Jaarboek 1950-1953 van Natuurmonumenten (Westhoff & Van Dijk, 1953). Opmerkelijk is dat Westhoff reeds 40 jaar geleden adviezen heeft uitgebracht over natuurtechnische milieubouw, nota bene vele jaren voordat deze term door C. G. van Leeuwen was bedacht. In 1947 adviseert hij aan het bestuur van Natuurmonumenten om enkele ondiepe vennen in het rand-

Kamperfoelie

gebied van het Korenburgerveen bij Winterswijk uit te baggeren ten behoeve van de regeneratie van vegetaties van het oeverkruid-verbond. Later adviseerde hij om in een perceel blauwgrasland een nieuwe vijver te graven. In beide wateren vestigden zich aanvankelijk inderdaad vegetaties van mesotroof milieu. In 1948 adviseerden Westhoff en Van Dijk om het Voorste Choorven bij Oisterwijk uit te baggeren. Dit ven was geëutrofiëerd door een illegale lozing vanuit een nabijgelegen café. Nadat de werkzaamheden in 1950 op zeer zorgvuldige wijze waren uitgevoerd begon de oorspronkelijke mesotrofe oever- en waterbegroeiing zich goed te herstellen. Helaas heeft in later jaren ook hier de 'zwarte adem' toegeslagen (zie Westhoff & Van Leeuwen, 1959).

Meerdere malen, het eerst in 1949 doch reeds aangeduid in 1946, (Westhoff & Van Dijk, 1946) heeft Westhoff geschreven over een indeling van onze landschappen op grond van de mate waarin de mens invloed op ze uitoefent. Deze indeling van de graad van natuurlijkheid van landschappen is gebaseerd op het al of niet spontane karakter van flora en fauna alsmede de vegetatie- en bodemontwikkeling. De volgende categorieën zijn door hem onderscheiden (Westhoff, 1949b): natuurlijke landschappen, min of meer natuurlijke landschappen, halfnatuurlijke landschappen en cultuurlandschappen. Deze indeling is van groot nut gebleken in het natuurbehoud en wordt nog steeds gebruikt. In 1951 zette Westhoff zijn ideeën uiteen op een internationaal natuurbeschermingscongres van de IUCN in Den Haag (Westhoff, 1952a). Tevens maakte deze indeling de onjuistheid duidelijk van de ietwat romantische opvatting dat men onder natuurreservaten gebieden moest verstaan die geheel of althans zo veel mogelijk vrij waren van menselijke invloed. In 1952 schreef Westhoff (1952b): 'Al spoedig bleek, dat men dan in West-Europa niet veel te beschermen zou hebben, aangezien werkelijk natuurlijke landschappen hier nagenoeg niet meer te vinden zijn. De opkomst der wetenschappen van de geobiologie, zoals de oecologie en de vegetatiekunde, leerde echter inzien, dat de betekenis van een natuurgebied niet zonder meer is af te meten naar het al of niet ontbre-

J. van de Kam

ken van menselijke invloed. De levensgemeenschappen zijn gebonden aan speciale constellaties van milieufactoren, waarvan de menselijke invloed er één is, naast de invloed van klimaat, bodem, reliëf en grondwater. De meeste levensgemeenschappen zijn dan ook niet denkbaar zonder de een of andere vorm van menselijke beïnvloeding, maar hieronder zijn er toch vele, die voor de natuurbescherming van belang zijn. Waar tegen de natuur beschermd moet worden, is niet tegen de mens als zodanig, maar tegen de nivellerende werking van de moderne cultuur- en productiemethoden, die tot doel hebben, de variatie in milieuverschillen zoveel mogelijk te verkleinen, de oorspronkelijke flora en fauna zoveel mogelijk te verarmen en slechts een klein aantal cultuurgewassen toe te laten. Anders gezegd: het gaat voor de natuurbescherming om het behoud van de rijke schakeringen van het planten- en dierenleven, die een uitdrukking zijn van de grote variatie in de milieufactoren, de mens inbegrepen. De mens wordt in deze gedachtegang dus geenszins buiten de natuur gezet. Men kan het ook zo uitdrukken, dat het gaat om het behoud van zoveel mogelijk vormen van het bewonderenswaardig gecompliceerde oecologische evenwicht, dat de natuur ons te zien geeft.'

In 1955 verscheen van de hand van Westhoff het artikel 'Hedendaagse aspecten der natuurbescherming' dat in feite in de daarop volgende decennia de loop bepaalde van het botanisch onder-

zoek ten behoeve van het natuurbehoud. De zinsnede 'De wijsgerige achtergrond van het natuurbeschermingsstreven is derhalve het streven naar behoud van een maximale differentiatie in de natuur, naar een zo groot mogelijke 'ektropie', dus naar een tegengaan van de nivellering die haar uitdrukking vindt in de tweede hoofdwet der thermodynamica' vormde een van de uitgangspunten van de in latere jaren door C. G. van Leeuwen ontwikkelde relatietheorie. Voorts stelt Westhoff in dit artikel dat de natuurbescherming zijn doelstelling heeft verruimd. 'Het accent ligt reeds vele decennia niet meer op het behoud van landschapsschoon, doch op het behoud van de planten- en dierenwereld. Scherper gesteld — maar zelden duidelijk uitgesproken — gaat het om het voortbestaan van zoveel mogelijk soorten van planten en dieren, die de natuur heeft voortgebracht, om het behoud van een zo groot mogelijke differentiatie van organismen. Het doel is dus niet het behoud van individuen.'

In de vijftiger jaren ondervond Westhoff veel tegenslag bij zijn pogingen om meer mankracht te krijgen voor de typeninventarisatie van bedreigde levensgemeenschappen door de afdeling Natuurbescherming en Landschap van het Staatsbosbeheer. Later schrijft hij hierover (Westhoff, 1978b): 'Vaak genoeg hebben mijn collega's en ik in die jaren van welmenende mede-biologen de raad gekregen, nu toch eens op te houden met dat natuurbeschermingsge-

doe, omdat we daarmee onze eigen wetenschappelijke carrière schade toebrachten. In dat laatste hadden ze toen veelal wel gelijk, al hebben we ons daarvan weinig aangetrokken.'

In het gedenkboek dat in 1956 verscheen ter gelegenheid van het gouden jubileum van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten schreef Westhoff (1956 a en b) artikelen over het beheer van natuurreservaten en over de verarming van flora en vegetatie. Het laatste artikel is een van zijn beste publikaties, waarvoor hij eerst een uitvoerige documentatie opstelde die uitsluitend in beperkte kring in gestencilde vorm is verspreid. De verarming wordt behandeld per biotoop en naar de aard van de zeldzaamheid der soorten. Bovendien worden enkele voorbeelden gegeven van verdwenen natuur, o.a. het Twiske, de Beer en het Beekbergerwoud. Opvallend is in dit artikel de boeiende schrijfstijl, vergelijkbaar met die in zijn artikel 'Beken en beekdalen in Twente' (Westhoff, 1949a) en de stijl van zijn bijdragen in de vanaf 1970 verschenen trilogie 'Wilde Planten'.

Verdieping op het RIVON

In het kader van een reorganisatie bij het Staatsbosbeheer werd de taak van de afdeling Natuurbescherming en Landschap overgenomen door het in 1957 opgerichte RIVON (Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud). Vanaf de oprichting tot 1968 was Westhoff hoofd van de afdeling Botanica van het RIVON. Na zijn vertrek, in 1969, ging het RIVON op in het RIN (Rijksinstituut voor Natuurbeheer). Westhoff en Leentvaar (1957) schreven over de opzet van het onderzoek door het RIVON het volgende: 'Het is duidelijk, dat ten behoeve van het natuurbehoud onderzoek noodzakelijk is; de wijze waarop dit onderzoek moet geschieden kan het beste worden uitgedrukt met de woorden van Dr. E. H. Graham, bioloog bij de Soil Conservation Service en vice-president van de Commission on Ecology van de I.U.C.N.: 'Biologisch onderzoek ten dienste van het natuurbehoud komt in hoofdzaak neer op het opsporen en beoordelen van de invloed van de mens op de natuur.'

De botanici van het RIVON besteedden veel aandacht aan onderzoek naar de oecologie en verspreiding van bedreigde plantesoorten en plantenge-

J. van de Kam

Klokjesgentiaan

meenschappen, aan inventarisatie en milieubeschrijving van natuurgebieden en aan successie-onderzoek met behulp van permanente kwadraten. In de RIVON-periode werden veel dienstreizen naar het buitenland ondernomen en Westhoff was een veel gevraagd spreker op wetenschappelijke congressen. Het aantal publikaties in de Engelse en Duitse taal nam toe. Belangrijk zijn bijvoorbeeld de twee hoofdstukken die hij schreef in het standaardwerk *Handbuch für Landschaftspflege und Naturschutz* onder redactie van K. Buchwald en W. Engelhardt (Westhoff, 1968, 1969c). Ook wees hij voortdurend op de gevaren van chemische bestrijding van planten en dieren (o.a. Westhoff en Zonderwijk, 1961; Westhoff 1964), van de verstoring van het biologisch evenwicht (o.a. Schwabe, 1961, vertaald en bewerkt door V. Westhoff) en van bodemerisatie (Westhoff, 1961, 1967).

Belangrijk was de bijdrage van verscheidene RIVON-medewerkers aan de in 1962 door de IUCN georganiseerde MAR-conferentie over behoud en beheer van waterrijke gebieden, zg. wetlands (Mörzer Bruyns & Westhoff, 1964). In laatstgenoemde bijdrage wordt ingegaan op de aspecten die onderzocht moeten worden om een verantwoorde keuze van natuurreservaten in natte gebieden te kunnen maken. Bij de inventarisatie van

levensgemeenschappen moet speciaal gelet worden op de geografische variatie (er bestaan al verschillen op afstanden van 100-200 km!), de graad van natuurlijkheid, het minimumareaal en de houdbaarheid (bufferzones).

Synthese in Nijmegen

Van 1967 tot 1981 was Westhoff hoogleraar in de plantkunde aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Op 1 oktober 1968 had hij afscheid genomen van het RIVON, nadat hij het jaar tevoren reeds tot buitengewoon hoogleraar in Nijmegen was benoemd. In 1974 werd hij lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. In zijn Nijmeegse periode heeft hij een groot aantal studenten onderwezen in de geobotanie. Bij vele colleges en de meeste excursies kwamen natuurbehoudsaspecten aan de orde. Hij kon het eenvoudig niet laten om deze aspecten voortdurend bij de geobotanie te betrekken. Het moet dan ook een grote voldoening voor Westhoff zijn dat zo veel van zijn oud-leerlingen een plaats hebben gevonden in het wetenschappelijk onderzoek, het natuurbehoud of het onderwijs. Aldus is de 'school van Westhoff' doorgedrongen in onze samenleving. Bij zijn beslissing in 1967/1968 om het RIVON vaarwel te zeggen heeft zijn wens om een nieuwe generatie vegetatiekundigen en natuurbeschermers op te leiden zeer zwaar gewogen. Inderdaad heeft hij de laatste jaren van zijn officiële loopbaan zo veel mogelijk kennis en ervaring aan anderen overgedragen. Een nieuwe generatie, door Westhoff opgeleid, zet zijn levenswerk thans voort.

In zijn rede 'Verandering en duur' bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in Nijmegen (Westhoff, 1969a) gaat Westhoff in op de mens als factor in het oecosysteem: 'Het geobotanisch onderzoek heeft enerzijds lange tijd de invloed van de mens op de vegetatie onderschat of miskend, zowel als gevolg van de methodische moeilijkheid om antropogene invloeden juist te waarderen, als ook door onbekendheid van zuiver wetenschappelijk ingestelde onderzoekers met de praktijk van het grondgebruik.' Vervolgens stelt hij: 'is het duidelijk geworden, dat het oecologisch niet relevant is, de invloed van de mens zonder meer als negatief te waarderen. Bepalend is ook hier de mate van stabiliteit. Waar de mens zich aan de gegeven fysiografische verscheidenheid

heeft aangepast en vele eeuwen lang volgens een stabiel agrarisch patroon heeft geleefd, zoals in het klassieke Westeuropese cultuurlandschap, heeft hij verrijkend op de vegetatie ingewerkt, d.w.z. de differentiatie daarvan bevorderd. In dit stabiele cultuurlandschap konden vermoedelijk een grotere diversiteit aan levensgemeenschappen en dus aan soorten een hen passend milieu vinden dan in een niet door de mens beïnvloed landschap mogelijk zou zijn. Negatief, d.w.z. nivellerend, wordt de invloed van de mens op de oecosystemen daarentegen naarmate de stabiliteit van zijn activiteiten vermindert, naarmate hij door snelle en herhaalde wijzigingen in zijn handelingspatroon, gepaard aan schaalvergroting en toenemende communicatie, steeds meer een storende factor wordt.' Voorts gaat Westhoff in op de stabiliteit van oecosystemen in verband met het beheer: 'Effectief natuurbeheer zal in de huidige situatie daarom in de eerste plaats gericht moeten zijn op behoud en versterking van divergente oecosystemen, waarbij evenwel het specifieke karakter van de instabiele oecosystemen niet uit het oog mag worden verloren.'

In het natuurbeschermingsjaar 1970 (N 70) hield Westhoff vele lezingen die in talrijke publikaties hun weerslag vonden. In een magistrale voordracht tijdens de viering van het 125-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging gaf hij een overzicht van 'Het natuurbehoud in Nederland' (Westhoff, 1971d). In enigszins andere vorm is deze voordracht onder andere titels gepubliceerd (Westhoff 1970c, 1971c, 1971f, 1974) en als hoofdstukken in een tweetal boeken die in N 70 verschenen, namelijk 'Het verstoorde evenwicht' en 'Criteria voor milieubeheer' (resp. Westhoff 1970a en 1971b). In deze publikaties gaf hij een duidelijk overzicht van het ontstaan en het doel van het natuurbehoud, de motieven en functies van het natuurbehoud, de samenhang tussen stabiliteit en diversiteit alsmede de grondslagen van uit- en inwendig beheer. Bovendien geeft hij het verschil tussen de termen natuurbescherming en natuurbehoud aan. Bij **natuurbescherming** ligt de nadruk op pogingen tot het behoud van plante- en diersoorten als zodanig door middel van vetore-

gulatie, bij **natuurbehoud** valt de nadruk op het behoud van oecosystemen door een actief milieubeheer met de nadruk op voorschriftregulatie. Het doel van het natuurbehoud formuleert Westhoff nu als volgt: 'het behoud van differentiatie, dus het tegengaan van nivellering; m.a.w. het in stand houden van de rijke verscheidenheid in milieutypen, die een voorwaarde is voor het voortbestaan van zoveel mogelijk soorten van planten en dieren.'

In 1970 verscheen het eerste deel van het standaardwerk 'Wilde Planten, flora en vegetatie in onze natuurgebieden'. Deze trilogie is samen met P. A. Bakker, C. G. van Leeuwen en E. E. van der Voo geschreven; aan het derde deel verleende bovendien I. S. Zonneveld zijn medewerking. Westhoff heeft op dit boek een sterk persoonlijk stempel gedrukt, niet alleen door zijn grote liefde voor planten maar vooral door zijn fenomenale kennis van de geobotanie en van onze natuurgebieden. Enerzijds wist hij moeilijke problemen op een voor geïnteresseerde leken begrijpelijke wijze te verwoorden, anderzijds wist hij op verbluffende wijze verbanden te leggen die voor vele vakgenoten nieuwe perspectieven openden. Zijn grote beheersing van de Nederlandse taal heeft in het hele boek doorgewerkt. Zelfs in het bedenken van titels voor de hoofdstukken toonde hij zich een meester. Voordat ze met het schrijven van de tekst van deel 1 konden beginnen hebben de 'vier mannen' zich een jaar lang

diepgaand bezonnen op de opzet van het werk. Door het volgende citaat uit het voorwoord van deel 1 kan de rode draad die door de trilogie loopt het beste gekarakteriseerd worden: 'Wij zien wilde planten — en zo willen we ze ook u leren kennen — als levende wezens, als dierbare vrienden die ons een schat van gegevens, schoonheid en inzicht onthullen, wanneer we maar het geduld en de toewijding hebben om met hen om te gaan en hun levensloop te volgen. Het gaat ons daarbij niet alleen om de plant op zichzelf, losgedacht van zijn omgeving, eventueel in tuin of bloempot overgebracht. Wat ons boeit is veeleer de wisselwerking tussen de plant en haar milieu, datgene wat de plant in en met haar omgeving ons kan leren over de invloeden die op haar inwerken: klimaat, bodem, dieren en mens. Wanneer we de plant in het landschap bestuderen, leren we tevens de mens in het landschap kennen, de mens in zijn verrijkende én zijn verarmende werking op de oecosystemen waarvan hij deel uitmaakt. We leren daardoor tevens onze verantwoordelijkheid voor de biosfeer beter beseffen.' Wilde Planten is een bestseller geworden, mede dank zij de prachtige illustraties van Rein en Chiel Westra. Er zijn veel meer dan 100.000 series van de drie delen verkocht en het wordt zelfs als studieboek op de universiteiten gebruikt. De opbrengst van het boek is, geheel in de geest van de auteurs, door Natuurmonumenten aangewend om het ontbrekende deel van de aankoopssom van

Eenbes

J. van de Kam

het Delerwoud, het Fochteloërveen en de Sint-Jansberg te financieren. Het derde deel (Westhoff et al., 1973) besluit als volgt: 'Onze tocht door de Nederlandse dreven is ten einde. Van de Waddenzee tot het Krijtland hebben wij gezamenlijk wellicht de grootste contrasten beleefd die zich in het laagland van Europa kunnen voordoen. De verscheidenheid op zo klein bestek en de lieflijkheid van weleer waren de kenmerken van het land, dat eens door Marnix van St. Aldegonde als het 'ooghelijs van Europa, de bloem van alle landouwen, dat prieel des aardbodems' geprezen werd. Vele Nederlanders hebben hun best gedaan deze lusthof om te wroeten, te verstoren. Daartegenover hebben tal van andere Nederlanders hun leven ingezet voor het behoud van de wezenlijke waarden van het bestaan.'

Buitenlandse reizen brachten Westhoff nu ook diverse malen buiten Europa, o.a. naar Noord-Amerika en Azië. Op een internationaal symposium in 1974 in Tokyo over Vegetation science and environmental protection hield hij een betoog over 'Botanical aspects of nature conservation in densely populated countries' (Westhoff, 1977a). Bovendien verschenen samenvattende artikelen over de oecologische grondslagen van het natuurbehoud in de drie moderne talen in de New Scientist (Westhoff, 1970b), Naturopa (Westhoff, 1978a), het Bulletin van de Nationale Plantentuin in België (Westhoff, 1971a), Natura Mosana (Westhoff, 1971e) en Natur und Heimat (Westhoff, 1977b). Internationale erkenning bleef dan ook niet uit. In 1977 werd Westhoff benoemd tot erelid van de British Ecological Society en werd aan hem de Van Tienhovenprijs uitgereikt door de Rheinische Friedrich Wilhelms Universität in Bonn. Bovendien is hij erelid van Svensk Västgeografiska Sällskapet.

In de loop der jaren heeft Westhoff in vele landen een stimulerende rol gespeeld ten aanzien van het natuurbehoud. Het duidelijkst is dit het geval geweest in Ierland (duinen en vennen), Engeland, Duitsland, Oostenrijk, Finland, Zuid-Afrika en Japan.

Besluit

Na zijn emeritaat in 1981 gingen zijn publikaties door. Door het vervallen van de onderwijstaak kreeg hij tijd om verscheidene publikaties af te ronden. Hij bleef in diverse landen van Europa stu-

denten en promovendi begeleiden en zijn reislust leidde hem naar de laatste botanische paradijzen zoals Tenerife en de Zweedse eilanden Öland, Gotland en Stora Karlsö (Westhoff et al., 1983). De laatste jaren publiceerde hij tezamen met oud-studenten enige artikelen over kalkgraslanden in Zuid-Limburg en over Terschelling en Ierland. (Roozen en Westhoff, 1985; Westhoff, 1981; Van Groenendaal et al. 1982). Ierland is reeds vele jaren zijn tweede vaderland (zie Westhoff, 1969b); de laatste jaren is zijn belangstelling voor de Franse natuur en cultuur sterk toegenomen. In een van zijn laatste publikaties vat hij zijn kennis van het beheer van de Europese kustgebieden samen (Westhoff, 1985a).

Belangrijk is een met E. Weeda geschreven artikel over de achteruitgang van de Nederlandse flora sinds het begin van deze eeuw (Westhoff & Weeda, 1984). Dit is in feite een actualisering van Westhoffs artikel over de verarming van flora en vegetatie uit 1956 (Westhoff, 1956a). In dit lezenswaardige artikel wordt de achteruitgang duidelijk gekwantificeerd. De zeldzame plantesoorten zijn verdeeld over 13 biotooptypen en over 6 categorieën van achteruitgang en bedreiging.

In een magistrale publicatie over 'De verantwoordelijkheid van de mens jegens de natuur' vat Westhoff (1984) nog eenmaal zijn visie op het natuurbehoud samen: 'In dit verband is het nu van belang, iets op te merken over de levensbeschouwelijke achtergronden van het moderne natuurbehoud. Duidelijkheidshalve is het dan gewenst, het begrip natuurbehoud eerst te definiëren. Ik doe dat aan de hand van twee, elkaar aanvullende definities, een operationele van Van Leeuwen en een inhoudelijke van mijzelf; de laatste is overgenomen in de doelstelling der Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. De eerste luidt: 'Natuurbehoud is een maatschappelijk tegenkoppelingsmechanisme op natuurwetenschappelijke basis, in het bijzonder gericht op de betrekkingen tussen de mens en zijn omgeving.' De tweede definitie luidt: 'Natuurbehoud is het streven, een zo groot mogelijke verscheidenheid te behouden in geogenetische structuren zowel als in flora en fauna, levende in ecosystemen die de resultante zijn van biotische en abiotische processen. Bij deze processen is de invloed van de mens inbegrepen, inzoverre deze heeft bijgedragen tot de alge-

hele verscheidenheid in soorten en structuren.' Tot zover deze definities ... 'Het streven naar natuurbehoud berust op twee uitgangspunten, die fundamenteel van elkaar verschillen, ofschoon ze zeer wel beide voor één persoon geldig kunnen zijn. Het eerste uitgangspunt komt voort uit ecologisch inzicht: het stelt dat de mens deel van de natuur is, dat hij zonder haar niet kan bestaan, en dat het dus van levensbelang voor de mens is, zijn natuurlijke hulpbronnen in stand te houden. Op deze visie berust de slagzin 'Natuurbehoud is zelfbehoud', en evenzeer de uitspraak van H. D. Thoreau: 'In wildness is the preservation of the world.' De wijsgerige achtergrond van dit streven is de idee van de mens als rentmeester en behoeder der schepping. Het tweede gezichtspunt legt daarentegen de nadruk op de eigen, intrinsieke waarde van de natuur en haar bestanddelen: flora, fauna, vegetatie en geogenetische structuren. Deze waarde wordt gezien als een categorische imperatief. Zij kan niet worden bewezen, maar is een ethische eis: het is de verantwoordelijkheid van de mens, de natuur te beschermen, geheel afgezien van de ecologische, economische, recreatieve, esthetische of artistieke waarde die zij voor hem heeft. Hoewel ook in deze geesteshouding de idee van het rentmeesterschap een aandeel heeft, ligt hieraan toch in de eerste plaats het intuïtieve gevoel van de eenheid van mens en natuur ten grondslag.'

Aldus is een afronding en synthese bereikt. De levenstaak van Westhoff is voortdurend gevoed vanuit innerlijke overtuiging die nog eens duidelijk uit het volgende citaat blijkt (Westhoff, 1971d): 'Velen zullen zich afvragen, waarom de natuurbeschermers in Nederland zich zoveel moeite geven voor een ogenschijnlijk verloren zaak. Voor onszelf is dit geen probleem, niet omdat wij fanatici zouden zijn, maar omdat een mens, wanneer hij de voor hem meest essentiële waarden bedreigd ziet, eenvoudig niet anders kan dan daarvoor opkomen. Wij leven hierbij uit de zinspreuk van Prins Willem I: 'Men behoeft niet te hopen om te ondernemen noch te slagen om te volharden.' Voor ons is dit een dagelijkse werkelijkheid.'

P. A. Bakker
Natuurmonumenten
Noordereinde 60
1243 JJ 's-Graveland